

INSTYTUT WYMIARU SPRAWIEDLIWOŚCI

Katarzyna Drapała

***Programy oddziaływania resocjalizacyjnego
w zakładach poprawczych***

Warszawa 2012

Spis treści

Wstęp	1
Metodologia	6
Oddziaływania resocjalizacyjne	7
1. Wolontariaty	8
2. Zajęcia sportowe	8
3. Arteroterapia	10
4. Zajęcia poszerzające wiedzę i zainteresowania wychowanków	10
5. Zajęcia kształtujące praktyczne umiejętności osób biorących w nich udział	11
6. Zajęcia psychologiczno-terapeutyczne	12
Opis programu zajęć psychoedukacyjno-terapeutycznych dla wychowanków zakładu poprawczego w Gdańsku	12
Opis zajęć psychologiczno-terapeutycznych w zakładzie poprawczym w Tarnowie	15
7. Hostel	17
Podsumowanie	19

Wstęp

Kryteriami podziału zakładów są płeć, wiek, stopień rozwoju umysłowego i wykolejenia społecznego oraz stan zdrowia psychicznego umieszczonych w nich wychowanków.

W strukturze resortu sprawiedliwości funkcjonuje obecnie 35 zakładów dla nieletnich, w tym 3 dla dziewcząt, tj. 27 zakładów poprawczych i 16 schronisk dla nieletnich (w tym 8 to tylko Schroniska dla Nieletnich, a pozostałe to placówki łączone: zakłady poprawcze ze schroniskami dla nieletnich). Dysponują one **1903** miejscami, w tym **1713** dla chłopców oraz **190** dla dziewcząt. W jednostkach tych prowadzone są szkoły podstawowe, gimnazja oraz szkoły ponadgimnazjalne. Kadre stanowią pracownicy niebędący nauczycielami (administracji, świadczący usługi medyczne oraz obsługi), nauczyciele, wychowawcy, psychologowie, pedagodzy i inni specjaliści (w łącznej liczbie etatów **2282**¹).

Zakład poprawczy stanowi najsurowszy środek, jaki może być zastosowany w stosunku do nieletnich, a decyzja o jego wykonaniu zapada w sytuacji, gdy wcześniej zastosowane środki wychowawcze nie osiągnęły zamierzonych celów, a więc określonych zmian w postawach i zachowaniu nieletniego. Innymi powodami umieszczania nieletnich w zakładzie poprawczym są: wysoki stopień demoralizacji oraz przypuszczenie, iż łagodniejsze środki nie odniosą zamierzonych skutków.

Do zakładów poprawczych przyjmowani są nieletni w przedziale wiekowym od 13 do 17 lat², którzy mogą tam przebywać do momentu ukończenia 21 roku życia. Ze względu na uwarunkowania psychofizyczne oraz stopień demoralizacji zakłady poprawcze dzielą się na³:

¹ Dane Ministerstwa Sprawiedliwości prezentowane na oficjalnej stronie internetowej.

² Art. 1 § 1 pkt. 2 ustawy z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (t.j. Dz. U. z 2010 r. nr 33, poz. 178).

³ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 października 2001 r. w sprawie zakładów poprawczych i schronisk dla nieletnich (Dz. U. Nr 124, poz. 1359 z późn. zm.).

- zakłady resocjalizacyjne o charakterze otwartym, półotwartym, zamkniętym i o wzmożonym nadzorze wychowawczym;

-zakłady resocjalizacyjno-rewalidacyjne;

-zakłady resocjalizacyjno-terapeutyczne.

Do zakładów resocjalizacyjnych o charakterze otwartym kieruje się nieletnich, którzy przebywali już w schronisku dla nieletnich, ale nie identyfikują się z podkulturą więzienną, wyrażają wolę uczestnictwa w procesie resocjalizacji, a ich zachowanie przemawia za umieszczeniem w zakładzie tego typu. Do zakładów otwartych mogą być również przeniesieni wychowankowie z zakładów półotwartych, jeżeli ich zachowanie i wskazania zespołu psychologiczno-pedagogicznego za tym przemawiają. Grupy wychowawcze powinny liczyć do 12 wychowanków.

Do zakładów resocjalizacyjnych o charakterze półotwartym kieruje się nieletnich, którzy nie zostali zakwalifikowani do zakładów resocjalizacyjnych innego typu, a także wychowankowie przebywający w zakładach innego typu, których dalszy proces resocjalizacji powinien przebiegać w warunkach zakładu półotwartego. Grupa wychowawcza powinna liczyć do 10 wychowanków.

Zakłady zamknięte przeznaczone są dla wielokrotnych uciekinierów z zakładów otwartych i półotwartych, których przyczyną nie były sprawy losowe lub złe traktowanie przez innych wychowanków, jeżeli podejmowane w stosunku do nich działania resocjalizacyjne nie przyniosły pozytywnych skutków. Grupa wychowawcza powinna liczyć do 8 wychowanków.

Do zakładów o wzmożonym nadzorze wychowawczym kieruje się nieletnich o wysokim stopniu demoralizacji określonym przez sąd a także wychowanków, którzy dezorganizują pracę w zakładach innego typu po ukończeniu przez nich 16 lat, a w sytuacjach wyjątkowych lat 15. Wzmożony nadzór wychowawczy polega na stosowaniu w pracy resocjalizacyjnej z wychowankiem indywidualnych oddziaływań korekcyjnych, w tym oddziaływań w warunkach czasowego ograniczenia kontaktów z grupą wychowawczą. W przypadku poważnej dezorganizacji przez wychowanka przebiegu zajęć szkolnych lub warsztatowych, nawoływanie innych do nieposłuszeństwa, zbiorowej ucieczki lub niszczenia mienia powodującego groźne

zakłócenie porządku obowiązującego w zakładzie dyrektor zakładu może czasowo zawiesić udział wychowanka w zajęciach szkolnych lub warsztatowych oraz czasowo ograniczyć jego kontakty z grupą wychowawczą, zapewniając indywidualny tok nauczania i proces jego resocjalizacji⁴.

Wychowanek, wobec którego zastosowano czasowe ograniczenie kontaktów z grupą wychowawczą, powinien przebywać w jednoosobowym pomieszczeniu spełniającym warunki pomieszczenia mieszkalnego. W zakładzie, nauczanie, szkolenie zawodowe, zatrudnienie, a także zajęcia w czasie wolnym od nauki i pracy prowadzi się na terenie tego zakładu. W przypadkach uzasadnionych względami wychowawczymi dla wychowanka wykazującego poprawę w zachowaniu mogą być organizowane zajęcia poza zakładem pod bezpośrednim nadzorem pracownika zakładu. Grupa wychowawcza powinna wynosić do 4 wychowanków.

Do zakładów resocjalizacyjno-rewalidacyjnych kieruje się nieletnich upośledzonych umysłowo, a liczba wychowanków powinna wynosić 8. Kształcenie ogólne i zawodowe prowadzone jest zgodnie z programem przeznaczonym dla młodzieży upośledzonej umysłowo.

Do zakładów resocjalizacyjno-terapeutycznych kieruje się nieletnich z zaburzeniami neuropsychicznymi i innymi zaburzeniami osobowości, a liczba wychowanków powinna wynosić do 6. W zakładach tego typu prowadzone jest leczenie, rehabilitacja i readaptacja nieletnich uzależnionych od środków psychoaktywnych, którzy zostali tam skierowani w oparciu o diagnozę sporządzoną przez lekarza i psychologa, a którzy nie wymagają leczenia w stacjonarnym zakładzie opieki zdrowotnej. Rehabilitacja wychowanków zmierza do eliminacji przyczyn i skutków uzależnienia, uzyskania trwałej abstynencji oraz zmiany postaw i zachowań nieletnich w kierunku społecznie pożądanym.

⁴ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 października 2001 r. (Dz. U. Nr 124, poz. 1359 z późn. zm.).

Tabela 1. Lista Zakładów Poprawczych

Nazwa Placówki	Rodzaj placówki	liczba miejsc
Zakład Poprawczy w Zawierciu	resocjalizacyjny - półotwarty dla dziewcząt	50
Zakład Poprawczy w Warszawie – Falenicy	resocjalizacyjny - półotwarty dla dziewcząt	30
Zakład Poprawczy w Koronowie	resocjalizacyjny - półotwarty dla dziewcząt	30
Młodzieżowy Ośrodek Adaptacji Społecznej w Szubinie	resocjalizacyjny otwarty dla chłopców	60
Młodzieżowy Ośrodek Adaptacji Społecznej w Studzieńcu	resocjalizacyjny otwarty dla chłopców	78
Młodzieżowy Ośrodek Adaptacji Społecznej w Koszalinie	resocjalizacyjny otwarty dla chłopców	84
Zakład Poprawczy w Kcyni	resocjalizacyjny - półotwarty dla chłopców	60
Zakład Poprawczy w Barczewie	resocjalizacyjny - półotwarty dla chłopców	33
Zakład Poprawczy w Mrozach	resocjalizacyjny - półotwarty dla chłopców	20
Zakład Poprawczy w Laskowcu	resocjalizacyjny - półotwarty dla chłopców	48
Zakład Poprawczy w Świdnicy	resocjalizacyjny - półotwarty dla chłopców	48
Zakład Poprawczy w Głogowie	resocjalizacyjny - półotwarty dla chłopców	48
Zakład Poprawczy w Jerzmanicach - Zdroju	resocjalizacyjny - półotwarty dla chłopców	72
Zakład Poprawczy w Poznaniu	resocjalizacyjny - półotwarty dla chłopców	72
Zakład Poprawczy w Konstantynowie Łódzkim	resocjalizacyjny - półotwarty dla chłopców	48
Zakład Poprawczy w Gdańsku - Oliwie	resocjalizacyjny - półotwarty dla chłopców	30
Zakład Poprawczy w Ostrowcu Świętokrzyskim	resocjalizacyjny - półotwarty dla chłopców	50
Zakład Poprawczy w Pszczynie - Łące	resocjalizacyjny - półotwarty dla chłopców	55
Zakład Poprawczy i Schronisko dla Nieletnich w Raciborzu	resocjalizacyjny - półotwarty dla chłopców	44
Zakład Poprawczy w Białymstoku	resocjalizacyjno - terapeutyczny: dla uzależnionych od środków odurzających lub psychotropowych - dla chłopców	48

Zakład Poprawczy w Świeciu n/Wisłą	resocjalizacyjno - terapeutyczny: dla nieletnich z zaburzeniami rozwoju osobowości na tle uszkodzenia CUN - dla chłopców	24
Zakład Poprawczy w Tarnowie	resocjalizacyjno-rewalidacyjny dla chłopców upośledzonych umysłowo	36
Zakład Poprawczy w Witkowie	resocjalizacyjno-rewalidacyjny dla chłopców upośledzonych umysłowo	54
Zakład Poprawczy w Sadowicach	resocjalizacyjno-rewalidacyjny dla chłopców upośledzonych umysłowo	75
Zakład Poprawczy w Grodzisku Wlkp.	resocjalizacyjny o wzmożonym nadzorze wychowawczym	24
Zakład Poprawczy w Trzemesznie	resocjalizacyjny o wzmożonym nadzorze wychowawczym	24
Zakład Poprawczy w Nowem n/Wisłą	resocjalizacyjny zamknięty, dla wielokrotnych uciekinierów z zakładów poprawczo - resocjalizacyjnych otwartych lub półotwartych	32

Głównym celem i zadaniem zakładów poprawczych jest resocjalizacja nieletnich, zakładająca zmianę ich postaw w kierunku społecznie pożądanym oraz zapewniającym im prawidłowy rozwój osobowości, jak również kształtowanie pozytywnych zainteresowań i motywacji oraz odpowiedniego systemu wartości i przestrzegania ustalonych zasad współżycia. Zadania te realizowane są poprzez następujące działania wychowawcze:

- nauczanie,
- wychowanie,
- przygotowanie do zawodu,
- organizacja wolnego czasu.

Oprócz wyżej wymienionych, zakłady poprawcze realizują następujące cele szczegółowe:

- eliminują czynniki wywołujące zaburzone stany osobowości,
- kształtują odpowiednie stany osobowości poprzez likwidację negatywnych zmian wywołanych wspomnianymi wyżej czynnikami,
- utrwalają uzyskiwane rezultaty resocjalizacji,
- inspirują jednostki do samowychowania.

Według Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości w skład zakładu poprawczego wchodzi:

- internat,

- szkoła (szkoły),
- warsztaty szkolne (gospodarstwo pomocnicze),
- zespół diagnostyczno-korekcyjny,
- inne działy zapewniające realizację zadań zakładu.⁵

Praca wychowawcza zakładu poprawczego powinna zmierzać do ukształtowania u wychowanka właściwych postaw moralnych, prawidłowej hierarchii wartości, poczucia odpowiedzialności za własne czyny. Powinna ona także rozwijać oraz kształtować jego wartościowe zainteresowania.

Zgodnie z artykułem 12 pkt 1 i 13 pkt 1 Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 października 2001 r. w sprawie zakładów poprawczych i schronisk dla nieletnich podstawą organizacji pracy jest roczny plan pracy, który opracowany jest przez dyrektora zakładu przy udziale rady pedagogicznej placówki. Taki dokument uwzględnia udzielenie pomocy wychowankowi i jego rodzicom w zakresie psychologiczno-pedagogicznym i psychiatrycznym. Oznacza to, że w zakładzie poprawczym zapewnia się wychowankowi udział w zajęciach psychoedukacyjnych, korekcyjnych, wyrównawczych, rewalidacyjnych, socjoterapeutycznych oraz innych o charakterze terapeutycznym. Ponadto udziela się porad, konsultacji wychowankom jak i ich rodzicom. W sytuacji zagrożeń i kryzysów prowadzi się też działania mediacyjne i interwencyjne.

Metodologia

Zwrócono się do dyrektorów zakładów poprawczych z prośbą o nadesłanie do Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości opisów specyficznych dla ich placówki zajęć wspomagających resocjalizację wychowanków. Usiłowano dowiedzieć się, czy realizuje się w placówkach resocjalizacyjnych jakieś oddziaływania, które są autorskim pomysłem pracowników placówek. Niestety odpowiedź otrzymano jedynie z kilku zakładów poprawczych. Większość dyrektorów nie udzieliła odpowiedzi, czy

⁵ Katarzyna Drapała, Roman Kulma: *Powrotność do przestępstwa nieletnich opuszczających zakłady poprawcze*, opracowanie IWS, rok 2012.

w podległej im placówce są prowadzone takie zajęcia. Opracowano zatem tylko informacje, które udało się uzyskać.

Oddziaływania resocjalizacyjne

Podstawą pracy z nieletnim jest indywidualny program resocjalizacji, który opracowywany jest na początku pobytu w zakładzie poprawczym, a gdy zachodzi taka potrzeba są wprowadzane konieczne modyfikacje. W planie tym określone są podstawowe cele operacyjne, etapy pracy, przewidywane konsekwencje częściowych działań oraz zmiany zachowania nieletniego i ich zakres⁶.

W opracowaniu „Indywidualnego programu” powinien brać udział wychowanek. Program należy ułożyć w terminie jednego miesiąca od przyjęcia nieletniego do zakładu poprawczego. Przy jego opracowaniu powinni być brani pod uwagę również rodzice nieletniego. Zakres jego powinien obejmować podstawowe płaszczyzny funkcjonowania nieletniego, dotyczące:

- społecznego funkcjonowania tj. umiejętności interpersonalnych;
- funkcjonowania w roli ucznia;
- funkcjonowania zdrowotnego.

Poza realizowaniem indywidualnych planów resocjalizacyjnych oraz podnoszeniem wśród wychowanków poziomu wykształcenia i kwalifikacji zawodowych są w zakładach poprawczych dostępne różnorodne formy spędzania wolnego czasu. Mają one nauczyć nieletnich spędzania czasu wolnego w sposób społecznie akceptowany oraz podnieść ich poziom kompetencji.

Z uzyskanych danych udało się wyodrębnić specyfikę prowadzonych w placówkach resocjalizacyjnych oddziaływań.

⁶ L. Pytka: *Pedagogika resocjalizacyjna. Wybrane zagadnienia teoretyczne, diagnostyczne i metodyczne*, Wyd. WSPS, Warszawa 2001, str. 212

1. Wolontariaty

Bardzo ważną i ciekawą formą oddziaływania resocjalizacyjnego jest stworzenie wychowankom zakładów poprawczych udziału w wolontariatach. W zależności od placówki resocjalizacyjnej wychowankowie udzielają różnego rodzaju pomocy społeczności lokalnej. Udział w tych zajęciach jest dobrowolny, jednak uczestnicy muszą przestrzegać zasad panujących w placówce. Projekt ten jest szansą dla nieletnich na rozwój osobowości w kierunku społecznie pożądanym.

Wychowankowie zakładu poprawczego dla osób z upośledzeniem umysłowym w Tarnowie pomagają osobom starszym - „Pogodna Starość” oraz dzieciom z domu dziecka - „Ręka starszego brata”. Uczestnicy wolontariatu w zakładzie poprawczym dla wychowanków uzależnionych od środków odurzających w Grodzisku Wlkp. zajmują się psami, a wychowankowie zakładu półotwartego w Kcyni współpracują z organizacjami pozarządowymi i instytucjami rządowymi aby móc nieść bezinteresowną pomoc. Osoby przebywające w zakładzie poprawczym w Poznaniu mają możliwość stać się dawcą szpiku.

Nadrzędnym celem działania wolontariatów w placówkach resocjalizacyjnych jest rozbudzenie w wychowankach określonych cech osobowości takich jak: altruizm, empatia, bezinteresowność, odpowiedzialność, uczciwość, wytrwałość, tolerancja i szacunek do innych ludzi.

Zrobienie bezinteresownie czegoś dobrego dla innych może również podnieść samoocenę wychowanków zakładów poprawczych. Poczują oni wtedy, że mogą też być pożyteczni dla społeczeństwa mimo swoich wcześniejszych błędów. Może to być również forma zadośćuczynienia za wcześniej wyrządzone działalnością przestępczą krzywdy.

2. Zajęcia sportowe

Inną z form oddziaływania resocjalizacyjnego oferowanego w zakładach poprawczych jest udział w zajęciach sportowych. Kształtuje się u wychowanków spędzanie czasu wolnego, w sposób zgodny z normami społecznymi. Na takich zajęciach pracuje się również nad rozwojem motywacji do zmiany postaw na

prospołeczne oraz prozdrowotne. Podstawą udziału w takich zajęciach jest dobre sprawowanie w placówce resocjalizacyjnej. Dzięki zajęciom sportowym wychowankowie uczą się współdziałania w grupie oraz budują właściwe relacje rówieśnicze. Podczas udziału w zawodach poza terenem placówki nieletni mają okazję do nawiązywania prawidłowych relacji z młodzieżą ze środowiska lokalnego. Możliwość realizowania się wychowanków poprzez sport pozwala im na rozwijanie swoich uzdolnień oraz pozwala uwolnić w sposób społecznie akceptowany nagromadzoną energię.

Przykładem oferty sportowej może być Zakład Poprawczy w Kcyni, który jest placówka półotwartą dla chłopców i oferuje swoim wychowankom następujące zajęcia sportowe:

1. „W zdrowym ciele zdrowy duch” – zajęcia oparte na piłce nożnej;
2. „Siatkówka i piłka ręczna dla każdego”;
3. „Kajakarstwo dla aktywnych”.

W placówce resocjalizacyjnej dla upośledzonych umysłowo chłopców w Tarnowie zajęcia sportowe „Liga tenisa stołowego” mają na celu stworzenie i egzekwowanie zasad uczciwej gry. Celami programu są:

- Krzewienie kultury fizycznej wśród wychowanków;
- wdrażanie do przestrzegania zasad uczciwej gry zgodnej z zasadami „fair-play”;
- kształtowanie postawy sportowej opartej na umiejętności przegrywania z godnością oraz szacunku do zwycięzców i przegranych;
- niwelowanie agresji i przemocy poprzez sport;
- oddziaływanie o charakterze resocjalizacyjnym poprzez sport takie jak: dyscyplina, porządek, harmonia, jasne reguły;
- zachęta do uprawiania sportu po opuszczeniu placówki;
- ukazywanie znaczenia i pozytywnego wpływu sportu na życie każdego człowieka.

Uważam, że oddziaływania poprzez zajęcia sportowe rozwijają wśród wychowanków adekwatną ocenę swoich możliwości oraz wzrost samooceny.

3. Arteroterapia

Inną formą pracy w zakładach poprawczych jest prowadzenie zajęć, podczas których nieletni mogą realizować się poprzez sztukę. W tym programie twórczość plastyczna pełni funkcję terapeutyczno-resocjalizacyjną. Pozwala na odreagowanie negatywnych emocji oraz umożliwia wychowankom na wyrażanie siebie i swoich emocji poprzez sztukę. Wychowankowie wykonują różnego rodzaju prace, które służą do dekoracji w czasie imprez zakładowych oraz są prezentowane na różnego rodzaju konkursach.

Zajęcia oparte na muzyce mają działanie kojące, stymulujące bądź przeciw lękowe. Dzięki tym zajęciom zostają uwolnione emocje.

Tego typu zajęcia odbywają się w zakładzie poprawczym w Kcyni, Tarnowie.

Takie zajęcia mogą być prowadzone indywidualnie i grupowo. Pozwalają pracownikom placówki na zrozumienie problemów powierzonych ich opiece wychowanków. Dzięki tym programom zostają również zaspokojone potrzeby kulturalne, intelektualne, rozrywkowe biorących w nich osób.

4. Zajęcia poszerzające wiedzę i zainteresowania wychowanków

W placówkach resocjalizacyjnych są oferowane programy edukacyjne o różnorodnej tematyce.

W zakładzie poprawczym w Kcyni prowadzonych jest kilka projektów, które mają poszerzać wiedzę i zainteresowania. W jednym z nich skupiono się na edukacji ekologicznej „Natura wokół nas”. Ma on wzbudzić w wychowankach miłość do przyrody. W wyniku uczestnictwa w tym projekcie nieletni poznają współczesne zagrożenia cywilizacyjne, uczą się, jak dbać o najbliższe otoczenie. Zostają uwrażliwieni na konieczność ochrony przyrody. Innym tego typu projektem jest „Turystyczne marsze na orientację”. Uczestnictwo w tych zajęciach jest formą

aktywności fizycznej opartej na zabawie i rywalizacji. Rozwijają w uczestnikach zamiłowanie do kraju ojczystego. Wśród nieletnich upowszechniają się formy aktywnego wypoczynku oraz kształtują się zasady świadomej dyscypliny.

Kolejnym kółkiem edukacyjnym oferowanym w Kcyni jest „Zrozumieć świat - spotkanie z astronomią”. Podczas tego typu zajęć pracownicy placówki współpracują z Pomorskim Stowarzyszeniem Astronomiczno Ekologicznym.

Wychowankowie podczas wycieczek i imprez przyswajają sobie wiedzę na temat ekologii, ochrony środowiska, warunków życia różnych organizmów w ich ekosystemach, mechaniki, matematyki, postępu technicznego oraz astronomii.

W zakładach resocjalizacyjnych np. w Grodzisku Wielkopolskim organizowane są spotkania ze znanymi i wybitnymi ludźmi. Mają one na celu umożliwienie wychowankom spojrzenia na świat z innej perspektywy.

5. Zajęcia kształtujące praktyczne umiejętności osób biorących w nich udział

Zdobywane są podczas tych zajęć różnego rodzaju umiejętności, które przydadzą się wychowankom w życiu poza placówką. Jednym z takich programów jest „Dobry tata” organizowany w zakładzie poprawczym w Poznaniu. Chętni chłopcy uczą się opieki nad niemowlakiem. W celu zdobycia praktycznych umiejętności są wykorzystywane lalki symulatory niemowlęcia. Wymagają one karmienia, przewijania oraz kołysania. Zajmowanie się wirtualnym dzieckiem pozwala również wychowankom zrozumieć, jak trudno zajmować się niemowlakiem.

W zakładzie poprawczym w Tarnowie, którego wychowankami są osoby z upośledzeniem umysłowym wprowadzono działania pod nazwą „Chcę być samodzielny”. Zajęcia te przygotowują nieletnich do poprawnego funkcjonowania po opuszczeniu placówki. Podczas tego programu uczy się uczestników o tym, jakie są zadania i funkcje najważniejszych instytucji w Tarnowie, takich jak: Urząd Miasta, Wydział Mieszkaniowy, Urząd Pracy, Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej, Urząd Skarbowy, Bank itp. Jest organizowane zwiedzanie tych instytucji, aby wychowankowie mogli zobaczyć, na czym polega praca danej placówki. Na terenie zakładu poprawczego prowadzone są prelekcje i dyskusje na temat korzystania

z państwowych instytucji. Uczy się uczestników tego programu, w jaki sposób należy wypełniać dokumenty, druki oraz jak pisać ważne pisma.

6. Zajęcia psychologiczno-terapeutyczne

W zakładach poprawczych są prowadzone różne oddziaływania psychologiczne w celu wyeliminowania deficytów rozwojowych lub osobowościowych wychowanków. Realizowane są zazwyczaj autorskie programy psychologów pracujących w placówkach resocjalizacyjnych.

Opis programu zajęć psychoedukacyjno-terapeutycznych dla wychowanków zakładu poprawczego w Gdańsku

Program został stworzony przez pedagoga-psychologa zakładu poprawczego w Gdańsku panią Jolantę Zbońską.

Podstawą przy tworzeniu tego programu było założenie, że większość wychowanków placówek resocjalizacyjnych to osoby strauumatyzowane, które w przeszłości doświadczyły przemocy, poważnych zaniedbań opiekuńczych i wychowawczych.

Traumatyczne doświadczenia odciskają piętno na psychice człowieka i prowadzą do dezorganizacji jego zachowania, co przyczynia się do powtarzania się traumatycznych doświadczeń. W psychoanalizie zjawisko takie nazywa się „przymusem powtarzania traumy”, co oznacza nieświadome prowokowanie zjawisk, które prowadzą do kolejnej traumy. Doświadczenia kliniczne pokazują również, że ludzie, którzy wielokrotnie byli ofiarami traumatycznych wydarzeń przyzwyczajają się do negatywnych emocji. Takie emocje stają się dla nich naturalnym, przyjaznym stanem i dlatego też sami prowokują sytuacje wywołujące w nich stan niezadowolenia. Każde przyjemne odczucie jest przez nich nawykowo niszczone, ponieważ powoduje u nich nieznany stan.

Autorka programu uznała, że należy pracować z wychowankami zakładów poprawczych nad umiejętnością zdobywania i utrzymywania przyjemnego stanu. Praca jej opiera się na zasadach pracy z pacjentami strauumatyzowanymi.

Jedną z form pracy jest relaksacja tj. uczenie podopiecznych technik uzyskiwania względnego komfortu psychicznego przy wykorzystaniu sugestii i wyobraźni. Intencją takiego działania jest nauczenie wychowanków samoregulacji stanów emocjonalnych. Do programu zostały włączone ćwiczenia imaginacyjne takie jak: „Bezpieczne miejsce”, „Zaczarowany ogród”, podczas których uczestnicy mieli stworzyć w wyobraźni bezpieczne i przyjemne miejsce.

Inną formą pracy były zajęcia poświęcone relacjom z innymi ludźmi, które miały za zadanie nauczenia prawidłowych relacji z innymi, a przede wszystkim pomóc zbudować u nieletniego adekwatny obraz siebie („ja realne – ja pożądané”). Zajęcia te zmuszały do refleksji, rozumowania przyczynowo-skutkowego dokonywanych wyborów.

Wykorzystywano tutaj takie ćwiczenia jak: „Czerwona linia przez życie”, które polegało na uporządkowaniu chronologicznym ważnych życiowych wydarzeń wychowanka przy jednoczesnym zaznaczeniu, czy te wydarzenia były negatywne czy też pozytywne. Innym zadaniem, które miało kształtować bardziej adekwatny obraz samego siebie było ćwiczenie nazwane „Tort”. Uczestnicy tego zadania mieli za zadanie pokazanie wszystkich swoich cech (pozytywnych jak i negatywnych) w warstwach tortu tj. rysowali na kartce ciasto składające się z kilku warstw, które podpisywali swoimi najważniejszymi cechami. Na dole tortu były cechy najważniejsze dla nieletniego, ale nie widoczne w nim przy pierwszym kontakcie, a na górze podawane były takie cechy, które badany pokazuje swojemu otoczeniu na co dzień, bardziej widoczne. Oba omówione wyżej ćwiczenia, tj. „Tort” i „Czerwona linia przez życie” służą rozpoznaniu własnych kompetencji jak i ograniczeń. Powoduje to adekwatne funkcjonowanie w zbiorowości.

W zakładzie poprawczym w Gdańsku pracuje się również nad umiejętnością rozwiązywania problemów, podejmowania decyzji oraz aktywizowania w tym zakresie potencjału wychowanka. Do osiągnięcia tego celu służy ćwiczenie „Wewnętrzny zespół”, które polega na wyobrażeniu sobie jakiegoś problemu z jakim realnie się noszą i czują, że potrzebowałiby w kwestii jego rozwiązania pomocy. Następnie ćwiczący są proszeni o zrelaksowanie się i wyobrażenie sobie pokoju, w którym czuliby się dobrze. Kiedy już to zrobią, do tego pomieszczenia mają w wyobraźni wstawić okrągły stół z pięcioma wygodnymi krzesłami. Do stołu mają

zaprosić siebie tuż po narodzinach, siebie sprzed 10 lat, siebie za 10 lat oraz siebie będącego staruszkiem. Kiedy wychowankowie uporają się z tym zadaniem mają z zaproszonymi wcieleniami przedyskutować rozwiązanie wcześniej wyobrazonego problemu. Technika ta pomaga uczestnikowi ćwiczenia dostrzeżenie swoich kompetencji w rozwiązywaniu swoich problemów.

Ćwiczenie nazwane „Zawrzeć pokój z samym sobą” zmusza uczestnika do zastanowienia się nad własnymi doświadczeniami, które skutkowały u niego uczuciem zadowolenia z siebie bądź złością na samego siebie. Następnie proponowana jest dyskusja pomiędzy tymi przeciwstawnymi stanami. Dąży się, aby dyskusja ta zakończyła się porozumieniem. Zadanie to zmusza do refleksji nad własnymi działaniami oraz pozwala na pogodzenie się z tymi wspomnieniami, które wywołują u wychowanka niemiłe uczucia.

Na podstawie obserwacji zachowania i zaangażowania w pracę podczas programu poszczególnych wychowanków, udało się uzyskać następujące cele:

1. zainteresowanie wychowanków światem psychicznym;
2. rozwinięcie umiejętności relaksacji;
3. podniesienie samoświadomości;
4. zwiększenie umiejętności radzenia sobie ze stresem i sytuacjami trudnymi;
5. uświadomienie własnych możliwości twórczych uczestników;
6. zwiększenie kompetencji przy podejmowaniu decyzji;
7. podniesienie umiejętności interpersonalnych;
8. wzrost samoakceptacji przy jednoczesnym uwzględnieniu własnych potencjałów i ograniczeń.

Opis zajęć psychologiczno-terapeutycznych w zakładzie poprawczym w Tarnowie

W zakładzie poprawczym w Tarnowie Zespół Diagnostyczno-Korekcyjny opracował program terapeutyczno-edukacyjno-rozwojowy. Jest to program skierowany do wychowanków z niepełnosprawnością intelektualną, którzy potrzebują wsparcia w rozwoju społecznym i osobistym. Jest to praca grupowa, w której prowadzący starają się zaktywizować nieletnich. Podstawowymi celami jest rozwijanie umiejętności indywidualnych i grupowych uczestników takich jak: umiejętność współdziałania w grupie, uwrażliwienie na problemy innych, przełamanie barier interpersonalnych oraz nauka ekspresji uczuć.

Na początku są prowadzone zabawy, które mają na celu poznanie się uczestników zajęć (gra imiona, złap moje imię).

Następnymi zabawami są „Zaufaj rękóm partnera”, „Wyrzuć strach do kapelusza”, które mają na celu zbudowania zaufania członków zajęć do grupy. Ćwiczenie buduje zaufanie. Jedna osoba ma za zadanie złapanie stojącego do niej tyłem kolegi, który ma za zadanie nie oglądając się na partnera zabawy przechylić się bez kontrolowania ciała do tyłu licząc na to, że zostanie uchroniony przed upadkiem na ziemię.

Innym ćwiczeniem, które wykonuje grupa jest „Wrzuć strach do kapelusza”. Celem tej zabawy jest podzielenie się z uczestnikami zajęć swoimi obawami dotyczącymi grupy. Pozwala to na zwiększenie otwartości uczestników, zwiększenie akceptacji w grupie, poprawę komunikacji, zwiększenie zaufania oraz wrażliwości na innych. Gra toczy się w kręgu. Każdy uczestnik pisze na kartce zdanie zaczynające się od słów: „W tej grupie boję się, że” uzupełniając swoją obawą. Wszystkie zdania wrzucane są do kapelusza i losowo uczestnicy je wyciągają i czytają na głos.

Innym ćwiczeniem jest „Wywiad”, który ma na celu budowanie zaufania, samo ujawnienie, samoświadomość oraz umiejętność słuchania innych. Polega na tym, że jedna osoba staje się „gwiazdą” a reszta uczestników zadaje jej pytania a ona udziela na nie odpowiedzi. Warunkiem jest, aby odpowiedzi były prawdziwe. Pytana osoba ma prawo odmówić odpowiedzi na temat uznany przez nią za zbyt intymny lub drażliwy. Grupa słucha odpowiedzi, ale nie krytykuje ich.

„Moje zalety i wady” to zabawa psychologiczna, która polega na wypełnieniu karty zawierającej zdania odnoszące się do mocnych i słabych stron uczestników.

Kolejną zabawą prowadzoną z grupą jest „Linia życia”, która zmusza uczestnika do refleksji na temat dotychczasowych osiągnięć życiowych. Każdy uczestnik dostaje kartkę i flamaster. Zaznacza na kartce 2 punkty, które łączy linią prostą. Jeden z punktów jest dniem urodzin uczestnika, a drugi oznacza dzień dzisiejszy tj. dzień w którym zabawa się odbywa. Między tymi punktami nieletni mają wypisać wszystkie swoje osiągnięcia. Pod tą linią uczestnicy mają zaś napisać, co chcieli by osiągnąć w przyszłości.

Podczas zajęć grupowych uczestnicy określają przed sobą krótkoterminowe cele, które zamierzają osiągnąć oraz sposób, w jaki tego dokonają.

„Prezenty” - zabawa, w której uczestnicy dostają od innych dużo informacji zwrotnych na swój temat. Uczy też przyjmowania pochwał i sugestii od pozostałych uczestników. Polega to na tym, że na kartce każdy pisze swoje imię i pod tym imieniem inne osoby wpisują prezent, jaki uważają, że ta osoba powinna mieć. Prezentem może być konkretny przedmiot, ale również emocje, cechy charakteru.

Kolejnym ćwiczeniem przeprowadzanym w Tarnowie jest „Protestuję-akceptuję”. Każdy uczestnik mówi, z czym się w danej grupie zgadza oraz z czym się nie zgadza. Uczy to ekspresji uczuć, buduje zaufanie oraz pomaga rozwiązywać problem poprzez jego zdefiniowanie.

W placówkach resocjalizacyjnych stosowane są różnorodne warsztaty, szkolenia na ważne dla młodych ludzi tematy. Poruszane są np. problemy alkoholizmu, narkomanii, chorób zakaźnych takich jak HIV/AIDS lub też wirusowe zapalenie wątroby. Zajęcia psychologiczne koncentrują się na agresji, samoocenie, komunikacji interpersonalnej, wentylacji emocji itp. Udział w nich ma pomóc wychowankom zapanować nad swoim życiem i dać im możliwość wzięcia odpowiedzialności za swoje działania.

7. Hostel

W Polsce są dwa hostele. Jeden mieści się przy Młodzieżowym Ośrodku Adaptacji Społecznej w Koszalinie a drugi przy Zakładzie Poprawczym w Świdnicy. W takiej placówce może przebywać jednocześnie do 10 wychowanków w wieku od 15 do 21 lat.

Zadaniem hostelu jest resocjalizacja nieletniego w warunkach środowiska otwartego. Jego celem jest realizowanie zadań wychowawczych, kontynuowanie nauki szkolnej i zawodowej oraz rozwój kompetencji społecznych.

Pobyt w hostelu jest formą nagrody i dlatego szanse na pobyt w takich warunkach mają nieletni, którzy uzyskali pozytywną opinię wychowawców zakładu poprawczego oraz komisji rekrutacyjnej. Opiera się on jednak na dobrowolności uczestnictwa w programie ofiarowanym przez placówkę. Gdy wychowanek uzna, że nie jest w stanie sprostać wymogom stawianym w hostelu, to może na własną prośbę zostać przeniesiony do zakładu poprawczego.

Obowiązki i uprawnienia wychowanka hostelu:

Osoby przebywające w hostelu są zobowiązane do kulturalnego zachowania się w stosunku do pracowników jak i kolegów. Powinny przestrzegać zasad współżycia społecznego i godnie reprezentować ośrodek na zewnątrz placówki. Muszą sumiennie przestrzegać zakazów i nakazów określonych w regulaminie oraz wypełniać polecenia przełożonych. Wychowankowie są zobowiązani do dbania o higienę osobistą, porządek w swoim pokoju jak i w używanych przez nich pomieszczeniach. Z urządzeniami znajdującymi się na terenie hostelu powinni obchodzić się przestrzegając zasad bezpieczeństwa oraz używać ich zgodnie z przeznaczeniem. Gdy z winy wychowanka dojdzie do uszkodzenia wyposażenia placówki, jest on zobowiązany do pokrycia strat materialnych. Każdy wychowanek ma obowiązek starać się o podjęcie nauki oraz praktyki zawodowej. Rodzaj podejmowanej przez niego pracy musi być uzgodniony z kierownikiem hostelu. Osoby przebywające w hostelu są zobowiązane do racjonalnego dysponowania posiadanymi pieniędzmi i planowania wydatków na własne potrzeby. Mają również w przeciągu pierwszych 3 miesięcy praktyki bądź pracy założyć książeczkę oszczędnościową, gdzie będą wpłacać 10% zarobionej kwoty. Oszczędności będą

stanowić rezerwę finansowa wychowanka. Książeczka będzie przechowywana przez kierownika hostelu i zostanie zwrócona na koniec pobytu w placówce.

Opuszczanie terenu placówki nie ma ograniczeń, ale należy przestrzegać przy tym następujących zasad:

- wychodzenie dozwolone jest w godzinach dziennej pracy hostelu tj. od godz. 8.00 do 21.00, zasada ta nie dotyczy tych osób, które mają zgodę kierownika na pracę w innych godzinach;
- wychowanek może wrócić do placówki po 21-szej, gdy ma na to zgodę wychowawcy;
- opuszczający teren placówki oraz ci co do niej wracają mają obowiązek wpisać się do „księgi wyjść”;
- każde wyjście, poza stałymi i uzgodnionymi z kierownikiem hostelu, musi być zgłoszone wychowawcy;
- wychowanek, który z ważnych powodów musi zostać w miejscu pracy dłużej niż zostało to wcześniej ustalone, ma obowiązek zgłoszenia tego faktu telefonicznie kierownikowi lub wychowawcy hostelu;
- praca w godzinach nocnych jest dopuszczalna jedynie w wyjątkowych sytuacjach i po uzyskaniu zgody kierownika placówki, stała praca na nocną zmianę jest niedopuszczalna.

Osoby przebywające w hostelu muszą przestrzegać ciszy nocnej, która obowiązuje od godziny 22.00 do 6.00. Mają zatem obowiązek szanować spokój i prawo do odpoczynku innych mieszkańców ośrodka. Z przepustek i urlopów wychowankowie powinni wracać pomiędzy godziną 7.00 a 21.00.

Osoby przebywające w hostelu nie mogą spożywać ani wnosić na teren ośrodka alkoholu i innych substancji odurzających oraz posiadać przedmioty, które mogą służyć do odurzania np. fajek wodnych, fifek, strzykawek, lekarstw itp. Nie mogą również wracać do placówki w stanie wskazującym na użycie tych środków. Palenie papierosów jest zabronione poza wyznaczonymi do tego miejscami. Na terenie

placówki obowiązuje zakaz posiadania niebezpiecznych lub łatwopalnych przedmiotów.

Wychowankowie hostelu nie mogą wprowadzać bez zgody przełożonych osób nie będących mieszkańcami ośrodka.

Dzień powszedni wychowanków mieszkających w hostelu wygląda następująco:

6.30-7.00 – Zajęcia organizacyjno-porządkowe

7.00-7.30 – Śniadanie

7.30-14.30 – Zajęcia szkolno-warsztatowe

14.30-16.00 – Przygotowanie obiadu i obiad

16.00-19.00 – Udział w zajęciach wspierających rozwój kompetencji społecznych: *poniedziałek, środa – terapia indywidualna, środa, sobota – język angielski, piątek – terapia grupowa, piątek, sobota – kurs komputerowy.*

19.00-20.00 – Przygotowanie kolacji i kolacja

20.00-21.30 – Zajęcia świetlicowe

21.30-22.00 – Zajęcia organizacyjno-porządkowe

22.00-6.00 – Cisza nocna.

W niedziele i święta wychowankowie mają więcej wolnego czasu. Dzień zaczyna się od 8 rano i poza przygotowywaniem posiłków oraz porannymi i wieczornymi czynnościami pielęgnacyjnym wychowankowie mają czas wolny. W godzinach poobiednich mają również organizowane zajęcia kulturalno-oświatowe takie jak wyjście do kina, na basen itp.).

Podsumowanie

W zakładach poprawczych prowadzi się wiele różnych programów mających na celu poprawę funkcjonowania wychowanków w społeczeństwie. Pobyt w placówce resocjalizacyjnej jest szansą dla wielu umieszczonych tam młodych ludzi na rozwijanie swoich umiejętności i zdolności. Jak wynika z badania „Powrotność do

przestępstwa nieletnich opuszczających zakłady poprawcze” większości (97%) przebywających w placówkach resocjalizacyjnych dzieciom udaje się podnieść swoje wykształcenie. Najwięcej dzieci kończy gimnazjum podczas pobytu w placówce. Zdarza się jednak, że wychowankom udaje się zdobyć średnie wykształcenie, w omawianym badaniu udało się to ¼ badanych. Praca placówek resocjalizacyjnych skupia się również na umożliwieniu nieletnim zdobycia zawodu. Umiejętności zdobyte w placówkach niestety nie zawsze zwiększają szanse młodych ludzi na uzyskanie pracy. Jak wynika ze statystyk Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej w Polsce trudność w znalezieniu pracy mają ślusarze, ponieważ aż 50 tysięcy osób z tymi umiejętnościami jest bezrobotnych. Jak wynika z analizy omawianego badania⁷ najczęściej w placówkach resocjalizacyjnych szkoli się właśnie ślusarzy. Wydaje się sensownym, aby zmienić kierunek nauki zawodu na np. kierowców zawodowych, hydraulików, operatorów maszyn lub kucharzy, ponieważ w naszym kraju jest na nich popyt.

Poza możliwością zdobycia przez wychowanków w zakładzie poprawczym wykształcenia i zawodu jest również możliwość rozszerzania swoich zainteresowań nie związanych z nauką. Udział w bardzo szerokiej gamie zajęć pozwala uczestnikom na zdobywanie poczucia kompetencji oraz przydatności społecznej. Większość wychowanków 72%⁸ pochodzi z rodzin, w których są poważne problemy materialne i ich opiekunów nie byłoby stać na opłacenie takiej ilości zajęć, w których mogą oni brać udział podczas pobytu w placówce. Wydaje się być właściwym, że w ramach resocjalizacji oferuje się nieletnim tak szeroki wybór rozwijających ich umiejętności zajęć. Ponadto w zakładach poprawczych oferowana jest również pomoc w rozwijaniu osobowości przebywających w nich osób. W tej dziedzinie psychologowie oferują wychowankom bardzo wiele ciekawych programów, które specjalnie z myślą o swoich podopiecznych opracowują.

Tworzenie możliwości wzięcia udziału przez młodzież w różnego rodzaju wolontariatach wspomaga rozwój wrażliwości uczestników, ale daje im również poczucie, że są potrzebni społeczeństwu.

⁷ K. Drapała, R. Kulma: *Powrotność do przestępstwa nieletnich opuszczających zakłady poprawcze*, opracowanie IWS, rok 2012.

⁸ *Op.cit.*

Dzięki udziałowi w tak wielu kształtujących zajęciach nieletni mają szansę na poprawienie swojej samooceny. Jak wiadomo, dobre myślenie o sobie wspomaga prawidłowy rozwój osobowości.

Inną formą oddziaływań, która została opisana w niniejszym opracowaniu jest udział dobrze sprawujących się wychowanków w resocjalizacji poza zakładem poprawczym. Hosteli w naszym kraju jest niewiele i mogą one pomóc niestety niezbyt dużej liczbie młodzieży. Wydaje się jednak, że jest to bardzo dobry kierunek podejmowanych działań, który pozwala na oddziaływania resocjalizacyjne w środowisku, w którym po opuszczeniu placówki przyjdzie nieletnim żyć. Zdobyte podczas pobytu w hostelu umiejętności przygotowują młodych ludzi do samodzielnego życia w społeczeństwie. Jest to bardziej racjonalna forma niż resocjalizacja w warunkach izolacyjnych, która jak wiadomo bardziej uczy, jak żyć poza społeczeństwem (tj. w zamkniętej placówce) niż w nim.

Ten króciutki rekonesans po sposobach oddziaływania resocjalizacyjnego w placówkach mógłby być ciekawszy i pełniejszy, gdyby więcej Dyrektorów Zakładów Poprawczych przestało swoje plany.